

รูปแบบการใช้ฉันทลักษณ์ในคัมภีร์วินัยวินิจัยและอุตตรวินิจัย*

THE PATTERN OF USAGE PROSODY IN VINAYAVINICCHAYA AND UTTARAVINICCHAYA

เสฐียร ทังทองมะดัน

Sathien Thangthongmadan

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Nakhonratsima Campus, Thailand

Email: sathienthong@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษารูปแบบฉันทลักษณ์ที่ใช้ในคัมภีร์วินัยวินิจัยและอุตตรวินิจัย 2) ศึกษาการใช้ฉันทลักษณ์ในคัมภีร์วินัยวินิจัยและอุตตรวินิจัย และ 3) เพื่อวิเคราะห์การใช้ฉันทลักษณ์ในคัมภีร์วินัยวินิจัยและอุตตรวินิจัย เป็นวิจัยเชิงเอกสาร ผลการวิจัยพบว่า คัมภีร์วินัยวินิจัยและอุตตรวินิจัย รจนาโดยพระพุทธทศตมหารเถระ เป็นอรรถกถาของพระวินัยปิฎก รูปแบบอรรถกถาเป็นประเภทสังคหะ แต่งเป็นแบบร้อยกรอง ฉันทลักษณ์ที่ใช้ นำหลักการมาจากคัมภีร์วุตโตทัย รูปแบบฉันทลักษณ์ที่ใช้ในการแต่งประกอบด้วย มัตตาสมกฉันท วิชขุมมาลาฉันท รุชมวตฉันท อินทรวีเชียรฉันท อุปชาติฉันท วังสภูริฉันท ไตรภูกฉันท วสันตติลลฉันท อปรวัตฉันท และวิปุลฉันท การใช้ฉันทลักษณ์ พบว่ามีความสัมพันธ์กับโครงสร้างการอธิบายเนื้อหา คือส่วนต้นของคัมภีร์ เป็นบทกล่าวเริ่มต้นกล่าวการนอบน้อมพระรัตนตรัย ส่วนเนื้อหาของคัมภีร์ และส่วนสุดท้ายของคัมภีร์ เป็นบทนิคมคาถา เนื้อหาทั้ง 3 ส่วนของคัมภีร์ ผู้รจนาเลือกใช้ฉันทลักษณ์ที่ต่างกัน ด้านการวิเคราะห์การใช้ฉันทลักษณ์ในการแต่งคัมภีร์ พบว่า เนื้อหาส่วนต้นของเรื่อง นิยมใช้ฉันทลักษณ์ที่แตกต่างจากส่วนเนื้อหา ฉันทลักษณ์ที่ใช้ในส่วนนี้ จึงเป็นไปตามข้อกำหนดของฉันทนั้น ๆ อย่างเคร่งครัด ส่วนเนื้อหา เป็นการวินิจัยพระวินัย จึงนิยมใช้ฉันทลักษณ์ประเภทปฐยาวัตรและวิปุลฉันทเป็นส่วนมาก เพราะฉันทลักษณ์ 2 ประเภทนี้ มีที่ไม่ยุ่งยากมาก นิยมใช้ในการแต่งเรื่องราวต่าง ๆ ส่วนท้าย ผู้รจนาก็นิยมใช้ฉันทลักษณ์อีกลักษณะหนึ่ง ที่มีข้อกำหนด ข้อบังคับเช่นเดียวกับฉันทที่ใช้ในส่วนตอนต้นเนื้อหา

คำสำคัญ: รูปแบบ, ฉันทลักษณ์, คัมภีร์วินัยวินิจัย, อุตตรวินิจัย

Abstract

The objectives of this research article were to 1) study the pattern of prosody used in Vinayavinicchaya and Uttaravinicchaya 2) study prosody in Vinayavinicchaya and Uttaravinicchaya and 3) To analyze the usage of prosody in Vinayavinicchaya and Uttaravinicchaya. It is the documentary research. The result is found that Vinayavinicchaya and Uttaravinicchaya is composed by Buddhaddatta. It is the commentary of Vinayapitaka. Commentary format is a type of collection. It is composed in verse. Prosody used the principles is derived from the Vuttathaya scriptures. Prosody patterns used in composing includes mattasamaka vijjummala rummavati indavajira upajati vamsattha totaka vasantatilaka aparavatta patthayavatta and vipula. The usage of the prosody was found to be related to the structure of the content explanation. The beginning of the scripture is the beginning chapter said humility to the jewels. The content of the scriptures and the last part of the scriptures are a witchcraft settlement chapter. All three parts of the scriptures are chosen a different prosody by the evangelists. In the analysis of prosody used in writing scripture, it was found that the content of part was different prosody from the text. Therefore, Prosody used in this section strictly complies with the requirements of that particular scheme. The content is the decision of the Vinaya. Therefore, Patthayavatta and Vipula are popularly because of these two types of prosody, there are very easy. It is commonly used in composing stories, and at the end, the evangelists also use another style. It is the same regulations as the rules used in the section at the beginning of the content

Keywords: Pattern, Prosody, Vinayavinicchaya, Uttaravinicchaya

บทนำ

องค์ประกอบของศาสนาทั้งหลายในโลกนี้มีหลัก ๆ คือ 1) ศาสดา ซึ่งเป็นผู้ก่อตั้งศาสนาขึ้นมา เป็นผู้ค้นพบ ตรัสรู้ รวมถึงนำสิ่งที่ตรัสรู้มาสั่งสอน 2) ศาสนธรรม คำสั่งสอนของศาสดาที่ทรงสอนสาวกในโอกาสต่าง ๆ เมื่อศาสดาล่วงลับไป สาวกที่เป็นศิษย์ก็จะรวบรวมคำสอนของศาสดา จัดไว้เป็นหมวดหมู่ 3) สาวก หรือ ศาสนิก ผู้ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระศาสดา 4) ศาสนสถาน ที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์หรือเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ของศาสนา นั้น ๆ 5) ศาสนพิธี เป็นเรื่องเกี่ยวกับพิธีกรรมของศาสนานั้น ที่ศาสนิกจะพึงปฏิบัติให้ถูกต้องเหมาะสม กล่าวเฉพาะส่วนศาสนธรรม จะเห็นได้ว่า คำสอนของศาสดา มักจะได้รับการทรงจำ

รักษา สืบต่อ โดยศาสนิกหรือสาวกของศาสนานั้น ๆ จัดรวบรวมไว้เป็นหมวดหมู่ กลายเป็น คัมภีร์ประจำของศาสนานั้น ๆ กล่าวเฉพาะในพระพุทธศาสนา คำสอนของพระพุทธเจ้า ที่ได้รับการรวบรวมไว้โดยพระสงฆ์ ปรากฏโดยชื่อว่า พระไตรปิฎก ซึ่งเป็นคำสั่งและคำสอนของพระพุทธองค์ ที่สั่งสอนสาวกหรือพุทธบริษัททั้ง 4 ตลอดระยะเวลา 45 พรรษา ที่พระองค์ทรงประกาศพระศาสนา เมื่อพระองค์ปรินิพพานไปแล้ว พระสาวก ได้ทำสังคายนา รวบรวมคำสอนของพระองค์ไว้เป็นหมวดหมู่ ต่อมาเมื่อพระพุทธศาสนาเจริญแพร่หลายในที่ต่าง ๆ พระไตรปิฎกก็ได้รับการรักษาสืบทอดไปพร้อม ๆ กับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยเช่นกัน เพื่อให้เกิดความเข้าใจคำสอนในพระไตรปิฎกอย่างถูกต้องชัดเจน พระเถระทั้งหลาย จึงได้แต่ง คัมภีร์อธิบายขยายความพระไตรปิฎกขึ้น เรียกว่า คัมภีร์อรรถกถา ต่อมาก็มีการแต่งคัมภีร์ฎีกา เพื่ออธิบายความในคัมภีร์อรรถกถา แต่งคัมภีร์อนุฎีกา เพื่ออธิบายความในคัมภีร์ฎีกา ทำให้เกิดลำดับคัมภีร์และอาจารย์ผู้แต่งคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ตามลำดับคัมภีร์ที่แต่ง กล่าวคือ อาจารย์ผู้รวบรวมพระไตรปิฎก เรียกชื่อว่า “พระสังคีติกาจารย์” อาจารย์ผู้แต่งอรรถกถา เรียกว่า “พระอรรถกถาจารย์” อาจารย์ผู้แต่งฎีกา เรียกว่า “พระฎีกาจารย์และอาจารย์ผู้แต่งอนุฎีกา เรียกว่า “พระอนุฎีกาจารย์” กล่าวเฉพาะคัมภีร์อรรถกถา เป็นคัมภีร์ที่แต่งอธิบายและตีความพุทธธรรม ตลอดจนมติวินิจฉัยของท่านผู้รู้พุทธาธิบายสมัยต่าง ๆ มีพระสังคีติกาจารย์ เป็นต้นจัดทำขึ้น อรรถกถามีชื่อเรียกเป็นการเฉพาะว่า อรรถกถา สังวรธรรมา หรือวรรณนา (คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2560) คัมภีร์อรรถกถา แบ่งเป็นหลายประเภท เช่น 1) แบ่งตามลักษณะของผู้ประพันธ์ คืออรรถกถาที่พระพุทธเจ้าตรัสอธิบายความไว้ กับแบ่งตามที่พระเถระทั้งหลายในสมัยพุทธกาลกล่าวเอาไว้ 2) แบ่งตามยุคสมัย คืออรรถกถาสมัยเก่า อรรถกถาสมัยใหม่ที่แต่งในลังกา และอรรถกถาท้องถิ่น 3) แบ่งตามภาษา คืออรรถกถาที่แต่งเป็นภาษาบาลี กับอรรถกถาที่แต่งเป็นภาษาสิงหล 4) แบ่งตามเนื้อหา คืออรรถกถาชุดใหญ่ที่แต่งอธิบายพระไตรปิฎกทั้ง 3 ปิฎกคือพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก พระอภิธรรมปิฎก ตามสาย ตามหมวดหมู่แห่งปิฎกนั้น ๆ กับอรรถกถาชุดเล็ก คืออรรถกถาที่ท่านแต่งอธิบายความในพระไตรปิฎก แต่หยิบยกมาเพียงบางเรื่อง บางประเด็นมาอธิบายขยายความและจบเป็นเรื่อง ๆ ตอน ๆ ไป คัมภีร์วินัยวินิจฉัยและอุตตรวินิจฉัย หากแบ่งประเภทโดยยึดหลักตามเนื้อหาแล้ว จัดเป็นอรรถกถาชุดเล็ก เป็นผลงานประเภท “สังคหะ” คือการแต่งสรุปรวบรวมประเด็นสำคัญจากพระวินัยปิฎกทั้ง 3 ส่วนคือ อุกโกตวิภังค์ ว่าด้วยศีลของภิกษุและภิกษุณี ชันธกะ ว่าด้วยเรื่องราวหมวดต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสังฆกรรม ธรรมเนียม วัตรปฏิบัติของพระสงฆ์ และปริวาร ว่าด้วยคัมภีร์ที่สรุปเนื้อหาของพระวินัยปิฎกทั้งหมด สองคัมภีร์นี้เป็นผลงานของพระพุทธทศตะ ซึ่งเป็นชาวอินเดีย เป็นพระอรรถกถาจารย์ร่วมสมัยกับพระพุทธโฆษาจารย์ เป็นพระเถระที่มีชื่อเสียงประจำสำนักมหาวิหาร ในเกาะลังกา ท่านเดินทางมาก แคว้นโจฬะ ใกล้แม่น้ำคาเวรี อินเดียใต้ ท่านได้เดินทางมาที่ลังกาเพื่อแปลอรรถกถาภาษาสิงหล โดยเดินทางมาก่อนพระพุทธโฆสาจารย์ (พัฒน์ เพ็งผลา, 2542) พระพุทธทศตะ ทำงานแปล

อรรถกถายังไม่สำเร็จ จึงเดินทางกลับเพราะปัญหาเรื่องสุขภาพ ระหว่างทางเรือได้พบกับ พระพุทธโฆสะ ซึ่งกำลังเดินทางไปเกาะลังกาเพื่อแปลอรรถกถาเช่นเดียวกัน พระพุทธทศตะจึง ได้ขอร้องให้พระพุทธโฆสาจารย์ ส่งคัมภีร์อรรถกถาที่ท่านแปลเสร็จมาให้ท่านด้วย เมื่อพระพุทธทศตะได้รับคัมภีร์อรรถกถาจากพระพุทธโฆสาจารย์ ท่านจึงได้แต่งสรุปคัมภีร์อรรถกถา เหล่านั้น โดยอาศัยเนื้อหาจากพระไตรปิฎกและอรรถกถา คัมภีร์ที่ท่านแต่งเป็นอรรถกถา ประเภทสังคหะ หรืออรรถกถาชุดเล็ก แต่งครบทั้ง 3 ปิฎก เฉพาะส่วนที่เป็นอรรถกถาชุดเล็ก ของพระวินัยปิฎกก็คือคัมภีร์วินัยวินิจฉัยและอุตตร-วินิจฉัยนั่นเอง การรจนาคัมภีร์คัมภีร์วินัย วินิจฉัยและอุตตรวินิจฉัย ทราบว่า ท่านพระพุทธทศตะได้รจนาขึ้นที่แคว้นโจฬะ ประเทศ อินเดีย ภายหลังท่านกลับมาจากลังกา โดยคัมภีร์วินัยวินิจฉัยนั้น ได้รับอาราธนาจากพระภิกษุ ชื่อพุทธสีหะ ผู้เป็นศิษย์ ส่วนอุตตรวินิจฉัยได้รับอาราธนาจากพระภิกษุทันตสังฆปาละเถระ ในรัช สมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2544)

เมื่อกล่าวตามรูปแบบการแต่งหนังสือ ซึ่งกล่าวไว้ในคัมภีร์สุโธธาลังการะแล้ว มี 3 รูปแบบคือ 1) ปัชชะ หมายถึง คาถา หรือร้อยกรอง 2) คัชชะ หมายถึง จุณณียบท หรือ ความเรียง 3) วิมัสสะ หมายถึง ผสม คือผสมกันทั้งสองอย่าง (พระสังฆราชขิตมหาสามี, 2512) คัมภีร์วินัยวินิจฉัยและอุตตรวินิจฉัยนี้มีลักษณะการแต่งแบบ “ปัชชะ” แต่งเป็นร้อยกรองทั้ง คัมภีร์ คือเป็นบทร้อยกรองซึ่งเป็นวรรณคดีที่ประกอบด้วยฉันทลักษณ์ คือกำหนดลักษณะคณะ วรรณะมาตรา ครุและลหุ เป็นแบบต่าง ๆ (จำเนียร แก้วกู๋, 2539) กล่าวได้ว่า ฉันทเป็น คำประพันธ์ที่เก่าแก่ที่สุดของอินเดีย ซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยพระเวท โดยฤๅษีอินเดียโบราณ ใช้ สำหรับเป็นบทสวดสดุดีเทวะในฤๅกเวท และใช้สำหรับมนตร์ศักดิ์สิทธิ์ในอาถรรพเวท การศึกษา คัมภีร์พระเวทผู้เรียนจะต้องศึกษาการอ่านออกเสียงให้ถูกต้องและไพเราะ รู้วิธีการแต่งฉันท นอกจากนั้น ฉันทยังเป็น 1 ใน 18 ประการของศิลปศาสตร์ ที่พราหมณ์หรือกษัตริย์ของอินเดีย จะต้องศึกษา คือ วิชาการประพันธ์ แต่งหนังสือได้ทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง ฉันทเป็นคำ ประพันธ์ของชาวอินเดียโบราณ คือชนเผ่าอารยัน ซึ่งมีมาในสมัยพระเวทราวสี่พันปีมาแล้ว เชื่อกันว่าการแต่งฉันทนั้น มีต้นกำเนิดมาจากการขับร้องและเล่นดนตรี การสวดอ้อนวอนเทพ เจ้า ถ้อยคำที่เป็นบทสวดในคัมภีร์ฤๅกเวท เป็นคำประพันธ์ประเภทฉันท ซึ่งเป็นลักษณะคำ ประพันธ์ที่เก่าแก่ที่สุด ประกอบกับสมัยนั้น ยังไม่มีอักษรใช้ ฉันทจึงเป็นคำประพันธ์ ที่มีมา ตั้งแต่สมัยยังไม่มีมีการประดิษฐ์อักษรขึ้นใช้ (ไพฑูรย์ พรหมวิจิตร, 2536) ส่วนในภาษาบาลี คัมภีร์ฉันทที่ถือว่าเป็นรูปแบบที่ใช้เป็นมาตรฐานที่สุดก็คือคัมภีร์ วุตโตทัย กล่าวได้ว่า คัมภีร์วุต โตทัย เป็นตำราฉันทภาษามคธคัมภีร์แรก ถือว่าเป็นอาวุธของพระไตรปิฎก วุตโตทัย แปลตาม พยัญชนะว่า คัมภีร์เป็นเครื่องดำเนินไปแห่งฉันทและคาถา ผู้แต่งคือพระสังฆ - รักขิตะ เป็น พระสังฆราชของลังกา เพราะมีคำว่า มหาสามี ต่อท้ายชื่อ สถานที่แต่งคือ วัดช่องเขา หรือเสลัน ตราราม ซึ่งอยู่ในเมืองปุลลัตติปุระ ปัจจุบันชื่อเมืองโปโลนารูวะ ปีที่แต่ง คือประมาณศตวรรษที่ 12 บางแห่งว่าเมื่อ พ.ศ. 1703 คัมภีร์วุตโตทัย แสดงฉันทไว้ 108 ชนิด (จิตตภาวันวิทยาลัย,

2517) ฉันท์ที่ปรากฏในคัมภีร์ วุตโตทัย แบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ 1) ฉันท์มาตราพฤติ เป็นฉันท์ที่กำหนดลักษณะด้วยการแบ่งตามจำนวนมาตรา โดยถือเอาว่าครุ - ลหุ มีความยาวในการออกเสียงไม่เท่ากัน คือกำหนดว่าลหุมีค่า 1 มาตรา และครุมีค่า 2 มาตรา ที่กำหนดเช่นนี้เพราะว่าการออกเสียงครุใช้เวลามากกว่าการออกเสียงลหุ 2 เท่า ในคัมภีร์วุตโตทัย ท่านแสดงฉันท์ประเภทนี้ไว้ 27 ประเภท 2) ฉันท์วรรณพฤติ คือฉันท์ที่กำหนดจำนวนพยางค์ในแต่ละบาท โดยถือเอาตามจำนวนครุ-ลหุ ซึ่งกำหนดไว้ว่าครุ - ลหุ มีค่าเป็น 1 เท่ากัน และมีวิธีเรียกครุ-ลหุ ในแต่ละคณะต่างกัน คณะฉันท์แบ่งออกเป็น 8 คณะ ในคัมภีร์วุตโตทัย ท่านแสดงฉันท์ประเภทนี้ไว้ 83 ประเภท (Macdonell Arthur Anthony, 1979)

คำว่า “ฉันท์” มาจากคำภาษาบาลีว่า “ฉนฺท” ความหมายตามภาษาบาลี มีความหมาย 2 อย่าง คือความปรารถนา ความพอใจ ความตั้งใจ และแปลว่าคัมภีร์พระเวท หรือลักษณะคำประพันธ์ (Childers, R. C., 1974) นอกจากนี้ คำว่าฉันท์อาจเรียกอีกอย่างได้อีก เช่น พันธะ คาถา วุตติ ซึ่งแท้ที่จริงแล้ว คำเหล่านี้แม้จะเป็นชื่อเรียกคำประพันธ์ ซึ่งกำหนดลักษณะต่างกันอยู่บ้าง แต่ก็เป็นไวพจน์ของกันและกันได้ (พระราชวิสุทธิโมลี (ทองดี สุรเตโช), 2527) ในคัมภีร์อภิธานนปทีปิกา คาถาที่ 945 แสดงความหมายของฉันท์ไว้ 5 อย่างคือ การอยู่ในอำนาจ ความพอใจ พระเวท ความต้องการ ฉันท์มีอนุญญฉันท์ เป็นต้น (พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราลงกรณ สมนึกพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์, 2530) ส่วนประกอบสำคัญของฉันท์ลักษณะคือ 1) คณะฉันท์ หมายถึง กลุ่มคำ จำนวน 3 คำ ที่ท่านรวมเข้าด้วยกันเป็น 1 คณะ ในแต่ละคณะฉันท์จะมี 3 อักษร หรือ 3 คำเท่ากันทั้งหมด โดยลักษณะของคณะฉันท์ทั้ง 3 คำ จะมีครุล้วนบ้าง มีลหุล้วนบ้าง มีครุและลหุสลับหน้าสลับหลังกันบ้าง รวมทั้งสิ้นจะมี 8 คณะ มี ม คณะ น คณะ ส คณะ ข คณะ ต คณะ ฎ คณะ ร คณะ และ ย คณะ (พระปิฎกเมธี (ทองดี ปัญญาวิจิโร), 2560) 2) บาทและคาถา เป็นส่วนประกอบที่เป็นโครงสร้างของแต่ละฉันท์ คือฉันท์ลักษณะแต่ละชนิด จะมีบาทและคาถาเป็นส่วนประกอบที่สำคัญ บาทคือส่วนหนึ่งในสี่ของคาถาหนึ่ง ๆ แยกออกเป็นวรรค ๆ ในแต่ละวรรคมีจำนวนของคำที่แตกต่างกันออกไปตามโครงสร้างของฉันท์ลักษณะนั้น ๆ เช่น ทุกบาทหรือทุกวรรคของปฐยาวัตรฉันท์มีอยู่ 8 คำ ทุกบาทหรือทุกวรรคของอินทรวีเชียรฉันท์มีอยู่ 11 คำ เป็นต้น ส่วนคาถา คือฉันท์ที่แต่งได้ครบ 4 บาท หรือ 4 วรรค รวมกันแล้วเรียกว่า 1 คาถา (พระมหาอุเทน ปัญญาปริทัตต์, 2540) ผู้วิจัยเห็นว่า คัมภีร์วินยวินิจัยและอุตตรวินิจัย มีการใช้รูปแบบฉันท์ลักษณะในการแต่งที่หลากหลาย เป็นประเด็นที่น่าศึกษาว่า รูปแบบฉันท์ลักษณะที่ใช้แต่งมีอะไรบ้าง การอธิบายเนื้อหาที่มีการใช้ฉันท์ลักษณะอะไรบ้าง รวมถึงวิเคราะห์ลงไปว่า การอธิบายเนื้อหาทำไมจึงนิยมใช้ฉันท์ลักษณะชนิดนั้น ๆ จากการศึกษาวิจัยเรื่องนี้จะช่วยให้มีความเข้าใจการใช้ฉันท์ลักษณะในการแต่งบทประพันธ์บาลีประเภทร้อยกรอง ไม่ว่าจะเป็นด้านรูปแบบฉันท์ลักษณะ การใช้ฉันท์ลักษณะในการอธิบายเนื้อหา รวมถึงเหตุผลที่นิยมใช้ฉันท์ลักษณะประเภทนั้น ๆ ในการอธิบายเนื้อหา

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษารูปแบบฉันทลักษณ์ที่ใช้ในคัมภีร์วินยวินิจฉัยและอุตตรวินิจฉัย
2. เพื่อศึกษาการใช้ฉันทลักษณ์ในคัมภีร์วินยวินิจฉัยและอุตตรวินิจฉัย
3. เพื่อวิเคราะห์การใช้ฉันทลักษณ์ในคัมภีร์วินยวินิจฉัยและอุตตรวินิจฉัย

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเอกสาร (Document Research) มีลำดับขั้นตอนการศึกษา ดังนี้

1. ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับรูปแบบฉันทลักษณ์จากคัมภีร์วุตโตทัย ซึ่งเป็นคัมภีร์หลักที่ว่าด้วยฉันทลักษณ์บาลี
2. สำนักรูปแบบฉันทลักษณ์ที่ใช้ในคัมภีร์วินยวินิจฉัยและอุตตรวินิจฉัย โดยศึกษารูปแบบฉันทลักษณ์ที่ใช้ จัดกลุ่มฉันทลักษณ์ที่เหมือนกันไว้หมวดหมู่เดียวกัน
3. ศึกษารายละเอียดการใช้ฉันทลักษณ์ในคัมภีร์วินยวินิจฉัยและอุตตรวินิจฉัย
4. วิเคราะห์การใช้ฉันทลักษณ์ในคัมภีร์วินยวินิจฉัยและอุตตรวินิจฉัย
5. สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยในครั้งต่อไป

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยรูปแบบการใช้ฉันทลักษณ์ในคัมภีร์วินยวินิจฉัยและอุตตรวินิจฉัย จำแนกตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ดังนี้

1. ด้านเกี่ยวกับรูปแบบฉันทลักษณ์ที่ใช้ในคัมภีร์วินยวินิจฉัยและอุตตรวินิจฉัย พบว่า

รูปแบบฉันทลักษณ์ที่ใช้ในการแต่งคัมภีร์ จะใช้ฉันทลักษณ์ตามรูปแบบที่กล่าวไว้ในคัมภีร์วุตโตทัย โดยใช้ฉันทลักษณ์ ที่เป็นมาตราพฤติและวรรณพฤติ ดังนี้

1.1 ฉันทลักษณ์มาตราพฤติ ประกอบด้วย

- 1.1.1 มัตตาสมกัณห์ คือคาถาที่มีบาทละ 16 มาตรา มีมาตราที่ 9 เป็นลหุ และมีครุท้าย ตัวอย่างเช่น

อิมํ หิตถาวนํ ถาวนํ

อเวทํ สุธสมภวํ สมภวํ

ส ฆรรพฬีสาสเน สาสเน

สโม ปาตุปาติณา ปาติณา. (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2544)

- 1.1.2 วิชขุมมालาฉันทํ คือคาถาที่มี ม ม คณะ และครุ 2 พยางค์ ในทุกบาทของคาถา กล่าวคือครุ ลหุ มีรูปแบบ ดังนี้

ตัวอย่างเช่น

บาทที่ 1 ถึง 4 2 2 2 (ม คณะ)/ 2 2 2 (ม คณะ)/ 2 2 (ครุ ครุ)

ยสฺมา ตสฺมา อสฺมี โยคํ

อฺสฺมายฺตุโต ยฺตุโต กาทฺ

สฺตฺโต สฺตฺโต กงฺขจฺเณเท

สฺตฺเถ สฺตฺเถ นิจจํ นิจจํ. (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2544)

1.1.3 รุมนวตีดฉันท์ รุมนวตีดฉันท์ คือคาถาที่มี ภ ม ส คณะ และครุ ใน
ทุกบาทของคาถา มีรูปแบบดังนี้

บาทที่ 1 ถึง 4 2 1 1 (ภ คณะ)/ 2 2 2 (ม คณะ)/ 1 1 2 (ส คณะ)/
2 (ครุ) ตัวอย่างเช่น

นฺหายติ นคฺคา ยา ปน หุตฺวา

สพฺพปโยเค พุทฺถกฺกมฺมสฺสา

ตสฺส จ โวสาเน ชินฺวตฺตํ

ภิกฺขุณี โทสํ สา สมฺเปติ. (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2544)

1.2 ฉันทลักษณ์วรรณพฤติ ประกอบด้วย

1.2.1 อินทริยเชียรฉันท คือคาถาที่มี ต ต ช คณะ และครุ 2 พยางค์
ในทุกบาทของคาถา จะมีบาทละ 11 คำ มีรูปแบบดังนี้

บาทที่ 1 ถึง 4 2 2 1 (ต คณะ)/ 2 2 1 (ต คณะ)/ 1 2 1 (ช คณะ)/
2 2 (ครุ ครุ) ตัวอย่างเช่น

โย เต วิหาเร วสตีธ ภิกฺขุ

โส ฌานลาภิตี จ ทิปิเต จ

ชานาติ ฤลลจฺจยมสฺส โน เจ

ชานาติ ตํ พุทฺถกฺกเมว โหติ. (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2544)

1.2.2 อุปชาติฉันท คือฉันทหรือคาถาที่ผสมอินทริยเชียรกับอุเปนท
ริยเชียรเข้าด้วยกัน ในแต่ละบาท จะมีบาทละ 11 คำ เมื่อผสมกันแล้ว จะมีชื่อเรียกชนิดต่าง ๆ
ขึ้นอยู่กับว่า ใน 4 บาทนั้น อินทริยเชียร กับอุเปนท - ริยเชียร อยู่ในบาทใดบ้าง คือ กิตติ มาลา
สาลา หังสี มายา พาลา ซาลา อัททา ภัททา เปมา อิทธิ พุทธิ เช่น

บาทที่ 1 เป็นอุเปนทริยเชียรฉันท บาทที่ 2 - 4 เป็นอินทริยเชียรฉันท
ก็จะเรียน อุปชาติฉันทชนิดว่า “กิตติ” ตัวอย่างเช่น

ปราชิตาเนกมเลน วุตฺตํ (อุ)

ปาราชิกํ ยํ พุติยํ ชินฺเนน (อิ)

วุตฺโต สฺมาเสน มยสฺส จตฺโถ (อิ)

วตฺตุ อเสเสน หิ โก สมตฺโถ. (อิ) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2544)

1.2.3 วังสัทธฉันท คือคาถาที่มี ช ต ช ร คณะ ในทุกบาทของคาถา จะมีบาทละ 12 คำ มีรูปแบบดังนี้

บาทที่ 1 ถึง 4 1 2 1 (ช คณะ)/ 2 2 1 (ต คณะ)/ 1 2 1 (ช คณะ)/ 2 1 2 (ร คณะ) ตัวอย่างเช่น

วราหพยัคฆจรรจนกาหิโต

อุปัททวา มุจจิตุกามตาย โย

ตเถว ตัม จานมตักกเมติ เจ

น โกจิ โทโส ปน ภณตเทยยกัม. (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2544)

1.2.4 โตฏฉันท คือคาถาที่มี ส คณะ 4 คณะ ในทุกบาทของคาถา จะมีบาทละ 12 คำ มีรูปแบบดังนี้

บาทที่ 1 ถึง 4 1 1 2 (ส คณะ)/ 1 1 2 (ส คณะ)/ 1 1 2 (ส คณะ)/ 1 1 2 (ส คณะ) ตัวอย่างเช่น

วินเย อนยุปรเม ปรเม

สุชนสส สุชานยน นยเน

ปฏ โหติ ปธานรโต น รโต

อิธ โย ปน สารมเต รเมเต. (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2544)

1.2.5 วสันตติลฉันท คือคาถาที่มี ต ภ ช ช และครุ 2 พยางค์ในทุก บาทของคาถา จะมีบาทละ 14 คำ มีรูปแบบดังนี้

บาทที่ 1 ถึง 4 ประกอบด้วย 2 2 1 (ต คณะ)/ 2 1 1 (ภ คณะ)/ 1 2 1 (ช คณะ)/ 1 2 1 (ช คณะ) 2 2 (ครุ ครุ) ตัวอย่างเช่น

อจเฉทคานิรเปกขนิสชชโต จ

สิทฺถปฺปหารมรณหิ จ ลิงคเกทา

ทานน ตสส จ ปรสส อภิกฺขุสส

สพฺพ ปฏิกฺคหณเมติ วินาสเมว. (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2544)

1.2.6 อปรวัตตฉันท คือคาถาที่มี น น ร คณะ ลหุ และครุ ในวิสม บาท (บาทที่ 1 ,3) ส่วนสมบาท (บาทที่ 2,4) มี น ช ช ร คณะ วิสมบาทของคาถานี้มี 1 1 พยางค์ ส่วนสมบาทมี 1 2 พยางค์ มีรูปแบบดังนี้

บาทที่ 1, 3 1 1 1 1, 1 1 1, 2 1 2, 1 2

น น ร ลหุ ครุ

บาทที่ 2, 4 1 1 1 1, 1 2 1, 1 2 1, 2 1 2

น ช ช ร

ตัวอย่างเช่น

วินยมนติพุทธิทีปนี

วินยวินิจจยเมตมุตตม

วิวิธนยยุตฺ อูเปนติ เย

วินยนเย ปฏฺธํ อูเปนติ เต. (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2544)

1.2.7 ปฐยวัตรฉันท์ คือคาถาที่สวดเป็นทำนองจตุรวัตรคือ หยุด
ทุก ๆ 4 คำ โครงสร้างสำคัญของปฐยวัตรฉันท์ มีดังนี้

(1)	0 0 0 0 <u>0 0 0 0</u>	(2)	0 0 0 0 <u>0 0 0 0</u>
	1 2 2		1 2 1
(3)	0 0 0 0 <u>0 0 0 0</u>	(4)	0 0 0 0 <u>0 0 0 0</u>
	1 2 2		1 2 1

ตัวอย่างเช่น

ติวิธะ ติลมตฺตมปิ

มคฺเค เสวนเจตโน

องคชาตํ ปเวเสนโต

อลโลกาเส ปราชีโต. (มหาจุฬาลงกรณราช

วิทยาลัย, 2544)

จากโครงสร้างของปฐยวัตรฉันท์ จะเห็นได้ว่า บาทที่ 1 กับ 3 ใช้
คณะฉันท์เดียวกันคือ ย คณะ (สัญลักษณ์ 1 2 2) ส่วนบาทที่ 2 กับ 4 ก็ใช้คณะฉันท์เดียวกันคือ
ช คณะ (สัญลักษณ์ 1 2 1) จะบังคับเฉพาะคำที่ 5 - 6 - 7 ในแต่ละบาทเท่านั้น ส่วนคำที่
1 - 4 และ 8 ของทั้ง 4 บาท ไม่บังคับคณะ จะใช้คณะอะไรก็ได้

1.2.8 วิปูลฉันท์ คือคาถาที่มีลักษณะกว้างขวาง คำว่ากว้างขวางใน
ที่นี้ หมายถึง สามารถแบ่งเป็นประเภทต่าง ๆ ได้มากมาย ขึ้นอยู่กับว่าจะใช้คณะฉันท์ไหน
(ยกเว้น ย คณะที่ใช้ในบาทที่ 1 กับ 3) วิปูลฉันท์เป็นฉันท์กลุ่มเดียวกับปฐยวัตรฉันท์ แต่มี
รายละเอียดในการใช้คณะฉันท์มากกว่าปฐยวัตรฉันท์ โครงสร้างของวิปูลฉันท์ มีดังนี้

(1)	0 0 0 0 <u>0 0 0 0</u>	(2)	0 0 0 0 <u>0 0 0 0</u>
	X X X		1 2 1
(3)	0 0 0 0 <u>0 0 0 0</u>	(4)	0 0 0 0 <u>0 0 0 0</u>
	X X X		1 2 1

ข้อแตกต่างที่เด่นชัดระหว่างปฐยวัตรฉันท์และวิปูลฉันท์คือ คำที่
5 - 6 - 7 ของบาทที่ 1 และ 3 จะใช้คณะฉันท์ได้ทั้งหมด 7 คณะ ยกเว้น ย คณะ แต่ ย คณะ
สามารถจะอยู่บาทใดบาทหนึ่งได้ระหว่าง 1 กับ 3 แต่จะไม่อยู่ในบาท 1 และ 3 ทั้งสอง (ย คณะ
ถ้าอยู่บาท 1 และ 3 ก็จะเป็นปฐยวัตรฉันท์) เมื่อใช้คณะฉันท์ใด (ยกเว้น ย คณะ) ก็จะมีชื่อ
เรียกชนิดของวิปูลฉันท์ไปตามคณะฉันท์นั้น ส่วนบาทที่ 2 กับ 4 คำที่ 5 - 6 - 7 ใช้ ช คณะ
เป็นพื้น เช่น

ถ้าบาทที่ 1 ใช้ ส คณะ บาทที่ 3 ใช้ ย คณะ ก็จะมีชื่อว่า “ปฐมสการตติยการวิปูลา”
 ถ้าบาทที่ 1 ใช้ ย คณะ บาทที่ 3 ใช้ ส คณะ ก็จะมีชื่อว่า “ปฐมยการตติยการวิปูลา”
 ถ้าบาทที่ 1 และ 3 ใช้ ต คณะเหมือนกัน ก็จะมีชื่อว่า “อุภยตการวิปูลา” ตัวอย่างเช่น

- ปฐมการวิปูลา

สยั ขณิตวา ปถวี มาลาคจฉาทีโรปน

โหติ ปาจิตติเยนสส ทุกุกกั กุลทุสเน. (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,

2544)

- ตติยการวิปูลา

ยณฺหิ ภิกขุมนุททิสส มจณฺมสํ กตํ ภเว

ยสมฺมิจ นิพเพมฺมติโก ตํ สพฺพํ ตสฺส วฏฺฏติ. (มหาจุฬาลงกรณราช

วิทยาลัย, 2544)

- ปฐมมการตติยการวิปูลา

อวิตฺตเต มชฺฌนฺเห ชรมณฺณสฺส คจฺฉติ

ชรฺูปจาโรภกมเน ปจฺเมน ทิ ทุกุกกั. (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,

2544)

- อุภยการวิปูลา

วิกิขิตฺตจิตฺโตเนกคฺโค สทฺธมฺมํ น จ ปสฺสติ

อปสฺสมาโน สทฺธมฺมํ ทุกฺขา น ปริมุจฺจติ. (มหาจุฬาลงกรณราช

วิทยาลัย, 2544)

2. ด้านการใช้ฉันทลักษณ์ในคัมภีร์วินัยวินิจฉัยและอุตตรวินิจฉัย

จากการศึกษารายละเอียดการใช้ฉันทลักษณ์ในการแต่งอธิบายเนื้อความในคัมภีร์วินิจฉัยและ อุตตรวินิจฉัย พบว่า มีการใช้ฉันทลักษณ์ 2 ลักษณะคือ

2.1 ใช้ฉันทลักษณ์ในการแต่งเนื้อหาหมวดใหญ่ กล่าวคือ ในคัมภีร์วินัยวินิจฉัย มีเนื้อหาหลักประกอบด้วยอุกโตวิวัฏค์ ชั้นธกะ เนื้อหาหลักทั้ง 3 ส่วนนี้ มีการใช้ฉันทลักษณ์อยู่ 3 ช่วงคือ ช่วงต้นหรือเริ่มคัมภีร์ ช่วงการอธิบายเนื้อหาคัมภีร์ และช่วงสุดท้ายตอนจบคัมภีร์ โดยการใช้ฉันทลักษณ์ในช่วงเริ่มต้นคัมภีร์ จะใช้ฉันทลักษณ์เพื่อเป็นบทยกครู กล่าวนอบน้อมพระรัตนตรัย ขออำนาจพระรัตนตรัยช่วยดลบันดาลให้การแต่งคัมภีร์ประสบความสำเร็จ ปราศจากอุปสรรค ภัยอันตราย ในตอนนี้จะใช้ฉันทลักษณ์แบบหนึ่ง ในการอธิบายเนื้อหา ซึ่งเป็นตอนกลางของคัมภีร์ นิยมใช้ฉันทลักษณ์ประเภทยาววัดร และวิปูลาฉันทลักษณ์เป็นส่วนใหญ่ ส่วนในตอนจบคัมภีร์ ซึ่งเป็นการกล่าวถึงประโยชน์ของการศึกษาพระวินัย เป็นการกล่าวถึงบทสรุปเนื้อหาทั้งหมดกล่าวถึงอานิสงส์ของการศึกษาพระวินัย และผู้แต่งได้อวยพรให้ผู้ศึกษาพระวินัยประสบความสำเร็จ การใช้ฉันทลักษณ์ในตอนจบลักษณะนี้นิยมใช้ฉันทลักษณ์อีกแบบหนึ่งซึ่ง

แตกต่างจากแบบที่ใช้เมื่ออธิบายเนื้อหา ความ ส่วนในคัมภีร์อุตตรวินิจัย ก็ใช้ฉันทลักษณ์ที่แตกต่างกันใน 3 ช่วงของเนื้อหาเช่นเดียวกันกับคัมภีร์วินยวินิจัย

2.2 ใช้ฉันทลักษณ์ในการแต่งอธิบายหมวดเล็ก เนื้อหาของทั้ง 2 คัมภีร์จะแบ่งเป็นหมวด ๆ เช่น ส่วนที่เป็นอุกโตวิภังค์ ทั้งภิกขุวิภังค์และภิกขุณีวิภังค์ จะกล่าวถึงศีลของภิกษุ แบ่งออกเป็นหมวด ๆ ตั้งแต่ปาราชิก สังฆาติเสส อนียต นิสสัคคีย์ปาจิตตีย์ ปาจิตตีย์ ปาฏิเทสนียะ เวลาอธิบายแต่ละเรื่อง เช่น อธิบายปาราชิก 4 ก็นิยมใช้ฉันทลักษณ์ที่แตกต่างกัน 3 ส่วนคือ ส่วนต้นเรื่อง ส่วนกลางเรื่อง และส่วนท้ายเรื่อง เป็นอย่างนี้ทุก ๆ หมวด ฉันทลักษณ์ที่ใช้ตอนต้นเรื่องเป็นอีกฉันทหนึ่ง กลางเรื่องเป็นอีกฉันทหนึ่ง ท้ายเรื่องเป็นอีกฉันทหนึ่ง จะใช้รูปแบบนี้กับเนื้อหาทุก ๆ หมวด ตลอดทั้งเล่ม

เมื่อกล่าวลักษณะการใช้ทั้งการอธิบายเนื้อหาหมวดใหญ่ และหมวดเล็กแล้ว จะเห็นว่า ผู้แต่งนิยมใช้รูปแบบฉันทลักษณ์แตกต่างกัน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ใช้รูปแบบฉันทลักษณ์ผสมกัน ลักษณะการแต่งเช่นนี้ มักจะพบในงานนิพนธ์ของพระอรรถกถาจารย์สายเถรวาททั้งหลาย

3. ด้านวิเคราะห์การใช้ฉันทลักษณ์ในคัมภีร์วินยวินิจัยและอุตตรวินิจัย

การใช้ฉันทลักษณ์ในคัมภีร์วินยวินิจัยและอุตตรวินิจัย ไม่ว่าจะเป็นการอธิบายเนื้อหาหมวดใหญ่ และเนื้อหาหมวดเล็ก ประกอบด้วย 3 ส่วนตามที่กล่าวมาแล้ว การที่ละส่วนของเนื้อหาใช้ฉันทลักษณ์แตกต่างกัน จากการศึกษาวิเคราะห์พบว่า

3.1 เนื้อหาส่วนต้น เป็นส่วนสำคัญของเนื้อหา ส่วนมากจะกล่าววนอบน้อมพระรัตนตรัย จึงนิยมใช้ฉันทลักษณ์ที่แตกต่างจากส่วนเนื้อหา ฉันทลักษณ์ที่ใช้ในส่วนนี้ จึงเป็นไปตามข้อกำหนดของฉันทนั้น ๆ อย่างเคร่งครัด

3.2 ส่วนเนื้อหา ส่วนนี้เป็นส่วนใหญ่ของเนื้อหา เป็นการวินิจฉัยพระวินัย จึงนิยมใช้ฉันทลักษณ์ประเภทปฐยาวัตร และวิปุลฉันทเป็นส่วนมาก เพราะฉันทลักษณ์ 2 ประเภทนี้ มีข้อกำหนด ข้อบังคับ ที่ไม่ยุ่งยากมาก นิยมใช้ในการแต่งเรื่องราวต่าง ๆ บางครั้งมีเรื่องของชื่อบุคคล สถานที่ ที่เป็นชื่อเฉพาะ ไม่สามารถจะแต่งด้วยฉันทอื่นได้ ถ้าใช้ฉันท 2 ประเภทนี้ จะสะดวกในการบังคับคำให้ลงคณะได้

3.3 ส่วนท้าย เป็นส่วนตอนจบของเนื้อหา ผู้ประพันธ์ก็นิยมใช้ฉันทอีกลักษณะหนึ่งที่มีข้อกำหนด ข้อบังคับ เช่นเดียวกับฉันทที่ใช้ในส่วนตอนต้นเนื้อหา

อภิปรายผล

งานวิจัยนี้ศึกษาประเด็นเรื่องรูปแบบฉันทลักษณ์ที่ใช้ในคัมภีร์วินยวินิจัยและอุตตรวินิจัย กรอบแนวคิดสำคัญคือ ศึกษารูปแบบฉันทลักษณ์ที่ผู้รจนาใช้ในการแต่งคัมภีร์ ลักษณะการใช้ฉันทลักษณ์เพื่ออธิบายเนื้อหาในคัมภีร์ และเหตุผลที่ผู้รจนาใช้ฉันทลักษณ์ต่าง ๆ ในการอธิบายเนื้อหาการแต่งคัมภีร์ ผลการอภิปรายจะเห็นได้ว่า 1) ผู้รจนาได้ใช้รูปแบบฉันทลักษณ์ที่

กล่าวไว้ในคัมภีร์วุตโตทัยเป็นหลักสำคัญ หลักเกณฑ์ต่าง ๆ ของฉันทลักษณ์แต่ละประเภท ตรงกับหลักการที่กล่าวไว้ในคัมภีร์วุตโตทัย แสดงให้เห็นถึงความแตกฉานของผู้รจนา สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม) เรื่อง การศึกษาเชิงวิเคราะห์พระคาถาธรรมบทพบว่า ผู้วิจัยได้ศึกษาพระคาถาธรรมบท จำนวน 423 คาถา ในด้านฉันทลักษณ์ตามหลักคัมภีร์วุตโตทัย ทั้ง ที่เป็นฉันทวรรณพฤติ และฉันทที่เป็นมาตราพฤติ 2) การใช้ฉันทลักษณ์เพื่ออธิบายเนื้อหา นั้น จะเห็นได้ว่า โครงสร้างการอธิบายเนื้อหาจะประกอบด้วยส่วนสำคัญ 3 ส่วนคือ 2.1) ส่วนต้นของคัมภีร์ เป็นบทกล่าวเริ่มต้น แสดงความนอบน้อมพระรัตนตรัย 2.2) ส่วนเนื้อหาของคัมภีร์ และ 2.3) ส่วนสุดท้ายของคัมภีร์ เป็นบทนิคมคาถา หรือบทลงท้าย เนื้อหาทั้ง 3 ส่วนของคัมภีร์ ผู้รจนาเลือกใช้ฉันทลักษณ์ที่แตกต่างกันในการแต่งคัมภีร์ แสดงให้เห็นถึงความแตกฉานในเรื่องรูปแบบฉันทลักษณ์ต่าง ๆ ของผู้รจนา ลักษณะการใช้ฉันทลักษณ์ที่แตกต่างกันในส่วนของเนื้อหา (พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม), 2546) สอดคล้องกับ คัมภีร์พระไตรปิฎก (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535) โดยเฉพาะในส่วนพระสูตรต้นตันตปิฎกที่มีรูปแบบเนื้อหาเป็นร้อยกรอง เช่น คัมภีร์อุปทาน (ขุ.อป.32/1/1) ซึ่งใช้รูปแบบฉันทลักษณ์ส่วนวรรณพฤติในการแต่ง จะนิยมใช้ฉันทลักษณ์แตกต่างกัน กล่าวคือตอนต้นเรื่อง แต่งโดยใช้อุปชาติฉันทบาทละ 11 คำ ตอนอธิบายเรื่องราวของเรื่อง ก็ใช้ปฐยาวัตรฉันทและวิปุลฉันทประเภทต่าง ๆ ส่วนในตอนจบเรื่องก็เลือกใช้ปฐยาวัตรฉันทปิดเรื่องหรือสรุปเรื่อง นอกจากคัมภีร์พระไตรปิฎกแล้ว ลักษณะการใช้ฉันทลักษณ์เพื่ออธิบายเนื้อหาในคัมภีร์วินัยวินิจัยและอุตตรวินิจัยแล้ว ยังสอดคล้องกับคัมภีร์อภิธานปิทีปิกา (พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า, 2530) ซึ่งเป็นคัมภีร์ว่าด้วยพจนานุกรมคำศัพท์ภาษาบาลี ซึ่งเป็นผลงานของพระโมคคัลลานะ แต่งที่ลังกา ในคัมภีร์อภิธานปิทีปิกา ใช้ฉันทลักษณ์ในส่วนเริ่มต้นเนื้อหาโดยใช้วงษ์สุกฺกฉันททั้งหมด ตอนอธิบายเนื้อหาก้ใช้ปฐยาวัตรฉันทและวิปุลฉันทเป็นพื้น ส่วนตอนจบเรื่องก็ใช้ปฐยาวัตรฉันทปิดเรื่อง 3) เหตุผลที่ใช้ฉันทที่แตกต่างกันใน 3 ส่วนของการแต่งคัมภีร์ เพราะเกี่ยวเนื่องกับเนื้อหาในการนำเสนอ ส่วนต้นและท้ายของคัมภีร์ มีเนื้อหาเล็กน้อย จึงมักใช้ฉันทลักษณ์ที่มีรูปแบบเฉพาะ มีลักษณะการบังคับแน่นอนตายตัว และยังเป็นการเริ่มหัวข้อใหม่ในการนำเสนอด้วย ในส่วนการอธิบายเนื้อหา ผู้รจนาใช้ฉันทที่มีกฎเกณฑ์ข้อบังคับไม่มาก ไม่เคร่งครัดมาก เนื่องจากการอธิบายความ อาจมีชื่อเฉพาะของบุคคล สถานที่ ซึ่งอนุโลมให้ใช้ผิดฉันทก็ได้

สรุป/ข้อเสนอแนะ

งานวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์คือ เพื่อศึกษารูปแบบฉันทลักษณ์ที่ใช้ในการแต่งคัมภีร์วินัยวินิจัยและอุตตร วินิจัย เพื่อศึกษาลักษณะการใช้ฉันทลักษณ์ในการอธิบายเนื้อหา และวิเคราะห์การใช้ฉันทลักษณ์ เป็นการศึกษาที่เน้นประเด็นด้านรูปแบบฉันทลักษณ์ที่ใช้เป็นหลักองค์ความรู้สำคัญที่ได้จากงานวิจัยนี้คือ 1) การใช้ฉันทลักษณ์ในการแต่งคัมภีร์นั้น สามารถใช้

ฉันทลักษณ์อย่างใดอย่างหนึ่งแต่งจนจบทั้งเรื่องก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับประเด็นเนื้อหาเป็นส่วนประกอบหนึ่ง และอีกส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับความถนัดของผู้แต่ง หากไม่ใช้ฉันทลักษณ์แบบใดแบบหนึ่งแต่งจนจบทั้งเรื่อง ผู้แต่งอาจใช้ฉันทลักษณ์หลายแบบแต่งผสมกันก็ได้ ซึ่งในการใช้ฉันทลักษณ์ที่แตกต่างกันนี้ จะเห็นได้ว่า เนื้อหาส่วนต้นของคัมภีร์ผู้แต่งใช้ฉันทลักษณ์อีกแบบหนึ่ง เมื่ออธิบายเนื้อหาก็กใช้ฉันทลักษณ์อีกแบบหนึ่ง เมื่อสรุปจบเนื้อหาก็กใช้ฉันทลักษณ์อีกรูปแบบหนึ่ง ลักษณะการแต่งเช่นนี้ จะพบมากในการแต่งวรรณกรรมบาลีของพระเถระทั้งหลายในสายเถรวาท อย่างไรก็ตาม งานวิจัยนี้ เป็นการศึกษารูปแบบการใช้ฉันทลักษณ์ในคัมภีร์วินัยวินิจัยและอุตตรวินิจัย ยังมีประเด็นอื่น ๆ ที่สามารถศึกษาต่อยอดจากคัมภีร์ทั้งสองนี้ ซึ่งแต่งเป็นร้อยกรอง เช่น ศึกษาลักษณะภาษาบาลีที่ใช้ในคัมภีร์วินัยวินิจัยและอุตตรวินิจัย ศึกษาเรื่องอสังการที่ปรากฏในคัมภีร์วินัยวินิจัยและอุตตรวินิจัย ศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบฉันทลักษณ์ที่ใช้ในคัมภีร์วินัยวินิจัยและอุตตรวินิจัยกับคัมภีร์ประเภทร้อยกรองสายพระวินัยปิฎก นอกจากประเด็นในเชิงฉันทลักษณ์ ในเชิงภาษาแล้ว ยังสามารถศึกษาได้ในประเด็นอื่น ๆ เช่น สภาพสังคม เศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรมวิถีสังคม ที่ปรากฏในคัมภีร์วินัยวินิจัยและอุตตรวินิจัย

เอกสารอ้างอิง

- คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2560). พระวินัยปิฎก (ฉบับปรับปรุง). (พิมพ์ครั้งที่ 3). พระนครศรีอยุธยา: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- จำเนียร แก้วคู่. (2539). หลักวรรณคดีบาฬีวิจารณ์. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์. จิตตภาวันวิทยาลัย. (2517). วุฒิตัยปกรณ. ใน หนังสือพิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ สมเด็จพระสังฆราช ปุณณสิริมหาเถระ. วัดเทพศิรินทราวาส.
- พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราลริวิวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า. (2530). พระคัมภีร์อภิธานปิฎก ภาษาบาลีแปลเป็นไทย. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม). (2546). งานวิจัยการศึกษาเชิงวิเคราะห์พระคาถาธรรมบท เล่ม 1-2. นครปฐม: วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโธส.
- พระปิฎกเมธี (ทองดี ปญฺญาวชิโร). (2560). คู่มือประกอบการแต่งฉันทภาษาบาลี ประโยค ป.ธ. 8. นครปฐม: เอ็นเจ กราฟิกปริ้น.
- พระมหาอุเทน ปัญญาปริตต์ต. (2540). ฉันทปารมภ์. กรุงเทพมหานคร: เลื่องเชียง.
- พระราชวิสุทธิโมลี (ทองดี สุรเตโช). (2527). คู่มือการศึกษาบาลี. กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนากระทรวงศึกษาธิการ.

- พระสังฆราชิตมหาสาหมี. (2512). สุโพธาลังการ (แปลโดย นาวาอากาศเอกแยม ประพัฒน์ทอง). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม.
- พัฒน์ เพ็งผลา. (2542). ประวัติวรรณคดีบาลี. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ไพฑูรย์ พรหมวิจิตร. (2536). ฉันทศาสตร์ไทย. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิธนาคารกรุงเทพ.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2535). พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2500. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2544). วินยวินิจจโย อุตตรวินิจจโย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน.
- Childers, R. C. (1974). Dictionary of the Pali language. Rangoon: Buddhasasana Council.
- Macdonell Arthur Anthony. (1979). A Sanskrit Grammar for Students. Delhi: Motilal Banarasidass.